

การใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในพื้นที่สงวนชีวมณฑลสะแกราช

สุจิตรา โกศล, พงษ์มณี ทองใบ, ตันติมา กำลัง, ธนภักษ์ อินยอด, จิตติมา ผสมญาติ, ทักษิณ อาชวาคม,

จำลอง แปลกสระน้อย และ สมัย เสวครบุรี

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

Abstract: The Utilization of Non-timber Products in Sakaerat Biosphere Reserve
Sujitra Kosol, Pongmanee Thongbai, Tantima Kumlung, Tanapak Inyod, Jittima Phasomyard, Taksin Archavacom, Jumlong Plagsanoi and Samai Savakhornburi

Thailand Institute of Scientific and Technological Research, Chatuchak, Bangkok 10900

The purpose of this study on the utilization of non-timber products at Sakaerat Biosphere Reserve was to survey species diversity and distribution of edible mushrooms and plants by participatory action research during September 2004 to August 2005. An additional aim was to determine the value of wild products carried out from Sakaerat forest. Thirty species from 9 families of edible mushrooms were found in the deciduous dipterocarp forest, dry evergreen forest, and reforest plantation. The dominant species of mushrooms were *Russula* spp. (Fam. Russulaceae), *Amanita* spp. (Fam. Amanitaceae), *Termitomyces* spp. (Fam. Tricholomataceae). Moreover, sixty-two species from 35 families of edible plants were found in Sakaerat forest and most of them occurred in the deciduous dipterocarp forest. The favorite economic edible plants were *Melientha suavis* Pierre, *Cratogeomys formosum* (Jack) Dyer, *Spondias pinnata* (L.f.) Kurz, *Phyllanthus emblica* L., *Careya sphaerica* Roxb., *Amorphophallus brevispathus* Gagnep., *Parkia sumatrana* Miq. subsp. *streptocarpa* (Hance) H.C.F. Hopkins, *Kaempferia pulchra* (Ridl.) Ridl., and bamboo shoots. Approximately 43 percent of people from villages surrounding Sakaerat forest and 75 percent of Sakaerat Environmental Research Station staff have gathered wild products from Sakaerat forest. Most edible mushrooms and plants were collected for consumption, rarely were they carried out for commercial purposes. The total approximate value of wild products carried out from Sakaerat forest was about 4,896,100 baht/year (The value of edible mushrooms was roughly 3,551,400 baht/year and some 1,344,700 baht for edible plants.)

Key words: Sakaerat Biosphere Research, Sakaerat forest, wild product

บทนำ

เห็ดเป็นสิ่งมีชีวิตประเภทราในกลุ่มที่มีพัฒนาการขั้นสูง ส่วนใหญ่จัดอยู่ในรากลุ่ม Basidiomycotina และรากลุ่ม Ascomycotina แบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ เห็ดกินได้ (edible mushroom) และเห็ดพิษ (poisonous mushroom or toadstool) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539) ปัจจุบันคนได้หันมาบริโภคเห็ดกันมากขึ้น เพราะนอกจากจะมีรสชาติดีแล้วเห็ดยังมีคุณค่าทางโภชนาการค่อนข้างสูงและเป็นแหล่งโปรตีนที่มีคุณภาพ (ศิริวรรณ และไมตรี, 2545) อีกทั้งยังให้ไขมันต่ำรับประทานแล้วไม่ก่อให้เกิดไขมันสะสมในร่างกาย ในธรรมชาติเห็ดเป็นกลุ่มสิ่งมีชีวิตที่มีบทบาทอย่างมากในระบบนิเวศทั้งในด้านการย่อยสลายอินทรีย์วัตถุให้อยู่ในรูปที่เป็นประโยชน์ต่อพืช บางชนิดอยู่ร่วมกับรากไม้แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (symbiosis) บางชนิดเป็นปรสิต (parasite) ที่เป็นอันตรายและก่อให้เกิดโรคกับต้นไม้ ดังนั้น ความหลากหลายและการกระจายของเห็ดจึงเป็นดัชนีบ่งชี้ความสมบูรณ์ของแหล่งธรรมชาติและเป็นความรู้พื้นฐานที่จะนำมาใช้ประโยชน์ทางวิทยาศาสตร์และสาขาอื่นต่อไป (นองนิจ และชริตา, 2546) ส่วนพืชกินได้ในป่านั้น นอกจากจะมีบทบาทหลักในระบบนิเวศคือการเป็นผู้ผลิตแล้วยังเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของมนุษย์ด้วย โดยส่วนใหญ่นิยมรับประทานเป็นผัก ช่วยในระบบขับถ่ายดีขึ้น หลากๆ ชนิดมีคุณสมบัติในการเป็นสมุนไพร จึงเป็นเหตุให้คนหันมาบริโภคผักเพื่อสุขภาพมากขึ้น (ยุวดี, 2545)

สถานีวิจัยสิ่งแวดล้อมสะแกราช อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา ได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2510 เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์สูงในประเทศเขตร้อน จนได้รับการรับรองจาก UNESCO ภายใต้โครงการมรดกมนุษย์และชีวมณฑล (MAB : Man and Biosphere Program) ในปี พ.ศ. 2519 ให้เป็นพื้นที่สงวนชีวมณฑล (Biosphere Reserve Area) แห่งหนึ่งของโลก จากทั้งหมด 408 แห่งใน 94 ประเทศทั่วโลก โดยเป้าหมายหลักประการหนึ่งของโครงการมรดกมนุษย์และชีวมณฑล คือ พัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนในพื้นที่สงวนชีวมณฑลให้สามารถอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืน (ศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ, 2544)

สถานีวิจัยสิ่งแวดล้อมสะแกราช มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 48,800 ไร่ พื้นที่เกือบทั้งหมดอยู่ในเขตแกนกลาง (core area) ของแหล่งสงวนชีวมณฑลสะแกราช ประกอบด้วยป่า 2 ชนิด คือ ป่าเต็งรัง (Deciduous Dipterocarp Forest) และป่าดิบแล้ง (Dry Evergreen Forest) เป็นพื้นที่สงวนไว้สำหรับทำการศึกษาวิจัยและอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ตลอดจนเป็นสถานที่สำหรับฝึกอบรมและถ่ายทอดความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อมแต่ปัจจุบันพื้นที่ป่าไม้บริเวณสถานีวิจัยสิ่งแวดล้อมสะแกราชได้ถูกบุกรุกทำลาย และราษฎรได้เข้าไปเก็บหาของป่าและล่าสัตว์เป็นจำนวนมาก ซึ่งการกระทำดังกล่าวก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและระบบนิเวศ รวมทั้งก่อให้เกิดความเสียหายกับแปลงทดลองที่ดำเนินการวิจัยในพื้นที่อีกด้วย พฤติกรรมดังกล่าวยังก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในเรื่องของการใช้ประโยชน์จากป่าระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ดูแลพื้นที่กับราษฎรกลุ่มที่เข้ามาเก็บหาของป่าในพื้นที่ค่อนข้างรุนแรง ดังนั้น การศึกษาโครงการ การใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในพื้นที่สงวนชีวมณฑลสะแกราช จึงเป็นการศึกษาวิจัยเพื่อให้ทราบข้อมูลการใช้ประโยชน์จากป่าโดยชุมชนโดยรอบ เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการแก้ไขปัญหา ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าดังกล่าวแล้วข้างต้น ทั้งนี้ เพื่อการอนุรักษ์พื้นที่สงวนชีวมณฑลสะแกราชอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้ คือ

1. เพื่อทราบถึงชนิดและการกระจายของพืชอาหารและเห็ดกินได้ชนิดต่าง ๆ ในป่าสะแกราช
2. เพื่อทราบถึงปริมาณการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าสะแกราชของชุมชนโดยรอบ
3. เพื่อทราบถึงมูลค่าจากการเก็บหาของป่าของชุมชนที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ป่าสะแกราช
4. เพื่อทำ Participatory Mapping แสดงการกระจายของพืชและเห็ดกินได้ในป่าสะแกราช สำหรับการประกอบการจัดทำแผนการติดตามตรวจสอบทรัพยากรชีวภาพ ตลอดจนแผนการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากป่าสะแกราชแบบยั่งยืนต่อไป

วิธีการ

การดำเนินโครงการใช้แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชน (Participatory Action Research) (ICFOR, 2002) โดยการจัดประชุมสร้างมิตรภาพและความเข้าใจกับประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ป่าสะแกราชเกี่ยวกับการดำเนินโครงการ เพื่อที่จะได้ข้อมูลที่ใกล้เคียงความเป็นจริง

1. การเก็บข้อมูลภาคสนาม

1.1 การสำรวจข้อมูลเศรษฐกิจ - สังคม และการเก็บหาของป่า ใช้วิธีการประชุมราษฎรที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ป่าสะแกราช เพื่อสร้างความเข้าใจต่อโครงการ โดยกลุ่มเป้าหมายที่ทำการสำรวจแบ่งเป็น 2 ชุด คือ กลุ่มพนักงานของสถานีวิจัยสะแกราช และกลุ่มราษฎรที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านโดยรอบป่าสะแกราช ทั้งนี้การสอบถามจะครอบคลุมกลุ่มประชากรใน 4 กลุ่มคือ (1) กลุ่มเจ้าหน้าที่/พนักงานที่ดูแลรักษาป่าสะแกราช (2) กลุ่มผู้นำชุมชน (3) กลุ่มชาวบ้านที่เข้ามาเก็บหาของป่าในพื้นที่ป่าสะแกราช (4) กลุ่มประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่โดยรอบป่าสะแกราชแต่ไม่ได้เข้ามาเก็บหาของป่า

1.2 การสำรวจชนิดและการกระจายของพืชและเห็ดกินได้ ทำการสำรวจให้ครอบคลุมทุกสภาพตามลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินตามเส้นทางเดินป่าของป่าสะแกราช

1.3 การทำแผนที่การกระจายของพืชและเห็ดกินได้ ในส่วนนี้จะทำการประชุมสร้างความเข้าใจ กับกลุ่มผู้เก็บหาของป่าเพื่อทำการชี้จุดบริเวณที่เข้าไปเก็บหาของป่าในแผนที่แบบคร่าวๆ หลังจากนั้นจะให้กลุ่มผู้เก็บหาของป่านำทางเข้าไปสู่บริเวณที่เก็บหาของป่าในพื้นที่จริงเพื่อเก็บรายละเอียดเกี่ยวกับชนิดของพืชและเห็ดกินได้ที่พบในแต่ละพื้นที่ตลอดจนกำหนดพิกัดตำแหน่งและขอบเขตลงในแผนที่และหลังจากนั้นก็ทำการติดตามสำรวจเห็ดและพืช ในช่วงที่เห็ดและพืชเจริญในแต่ละช่วงเวลาเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

2. การวิเคราะห์ข้อมูล

2.1 วิเคราะห์ถึงความหลากหลายของชนิดพันธุ์ ปริมาณ และบริเวณที่มีการกระจายของพันธุ์พืช รวมทั้งเห็ดกินได้ชนิดต่างๆ ในป่าสะแกราชที่ราษฎรนำมาใช้ประโยชน์ในการยังชีพและสร้างรายได้ให้กับครอบครัว

2.2 วิเคราะห์ข้อมูลมูลค่าจากการเก็บของป่า ช่วงเวลาการเก็บหาของป่าแต่ละชนิดในรอบปี ทั้งกลุ่มของราษฎรที่เข้ามาเก็บหาของป่า ราษฎรที่อาศัยอยู่ในชุมชนโดยรอบสถานี และกลุ่มผู้นำชุมชนโดยใช้โปรแกรมวิเคราะห์ทางสถิติ SPSS

ผลการวิจัย

1. ชนิดและการกระจายของเห็ดและพืชกินได้ในป่าสะแกราช

1.1 เห็ดกินได้ (Edible Mushrooms)

การศึกษาและจัดจำแนกชนิดของเห็ดกินได้นั้นอ้างอิงตาม ราชบัณฑิตยสถาน (2539), สุมาลี (2547), อนงค์ (2544) และ Rolf (1986) ผลการศึกษาพบเห็ดกินได้ 30 ชนิด 9 วงศ์ (ตารางที่ 1) โดยชนิดของเห็ดที่มีความเด่นทั้งด้านปริมาณและความถี่ ได้แก่ กลุ่มเห็ดตะไคล สกุล *Russula* วงศ์ *Russulaceae* กลุ่มเห็ดระโงก สกุล *Amanita* วงศ์ *Amanitaceae* กลุ่มเห็ดปลวกหรือเห็ดโคน สกุล *Termitomyces* วงศ์ *Tricholomataceae* ตามลำดับ ซึ่งตัวอย่างลักษณะของเห็ดกินได้ที่พบในป่าสะแกราชแสดงในภาพที่ 1 สำหรับบริเวณที่มีการกระจายของเห็ดกินได้ในป่าสะแกราชนั้น พบว่ามีเห็ดกระจายอยู่ทั้งในป่าดิบแล้ง เต็งรัง และป่าปลูก โดยเห็ดแต่ละชนิดจะเจริญในบริเวณที่แตกต่างกัน เช่น เห็ดบด (*Lentinus polychrous* Lev.) พบในป่าดิบแล้งโดยเห็ดมักเจริญบนกิ่งหรือท่อนไม้ตะเคียนหินที่ผุและขึ้น ในช่วงปลายฤดูฝนและย่างเข้าสู่ช่วงที่มีอากาศหนาวเย็น เห็ดหูหนู (*Auricularia* spp.) เจริญบนกิ่งหรือท่อนไม้ที่ผุหรือบนต้นไม้ที่ยังมีชีวิตอยู่แต่เป็นส่วนเซลล์ที่ตายแล้วของต้นไม้ที่ขึ้นมากๆ เห็ดระโงกชนิดต่างๆ (*Amanita* spp.) เจริญบนพื้นดินที่ร่วนซุยและมีเศษใบไม้ทับถมซึ่งพบมากบริเวณสวนป่า (ไม้กระถินณรงค์ ไม้ยูคาลิปตัส) และป่าเต็งรัง แต่พบน้อยในป่าดิบแล้ง กลุ่มเห็ด ตะไคล (*Russula* spp.) พบมากทั้งในป่าดิบแล้ง และป่าเต็งรังที่มีพรรณไม้วงศ์ยาง (*Dipterocarpaceae*) เป็นพันธุ์ไม้เด่น ส่วนเห็ดเผาะ (*Astraeus hygrometricus* (Pers.) Morg.) พบใต้ผิวดินในป่าเต็งรังที่เคยถูกไฟไหม้และมีเศษใบไม้ทับถม เส้นใยใต้ดินของเห็ดชนิดนี้อาศัยเกื้อกูลกับรากพืชชั้นสูง (*Ectomycorrhiza*) เป็นต้น

1.2 พืชกินได้ (Edible Plants)

การศึกษาและจัดจำแนกชนิดของพืชกินได้นั้นอ้างอิงตาม เต็ม (2544), มุลนิธิแพทย์แผนไทยพัฒนา (2547ก, ข และค), เอื้อมพร และปณิธาน (2547) ผลการศึกษาพบว่าพืชกินได้ 62 ชนิด 35 วงศ์ (ตารางที่ 2) ส่วนมากพบกระจายในพื้นที่ป่าเต็งรัง ชนิดของพืชที่พบบ่อยและมีปริมาณมาก รวมทั้งที่ราษฎรนิยมรับประทานและนำมาขายเป็นสินค้า ได้แก่ ผักหวานป่า (*Melientha suavis* Pierre) ดี้วขาว (*Cratoxylum formosum* (Jack) Dyer) มะกอก (*Spondias pinnata* (L.f.) Kurz) มะขามป้อม (*Phyllanthus emblica* L.) กระโดน (*Careya sphaerica* Roxb.) บุกอีรอกเขา (*Amorphophallus brevispathus* Gagnep.) ลูกตั้ง (*Parkia sumatrana* Miq. subsp. *streptocarpa* (Hance) H.C.F. Hopkins) เปราะป่า (*Kaempferia pulchra* (Ridl.) Ridl.) และหน่อไม้ (Bambooshoot) เป็นต้น ซึ่งลักษณะของพืชกินได้ที่พบมากแสดงในภาพที่ 2 สำหรับการกระจายของพืชกินได้ที่พบทั้งในป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง และสวนป่า โดยพืชแต่ละชนิดมักเจริญในพื้นที่ที่ค่อนข้างเฉพาะ และมีเพียงไม่กี่ชนิดที่สามารถปรับตัวเจริญในสภาพพื้นที่ที่หลากหลายได้ แต่

ในภาพรวมแล้วพืชกินได้ที่เป็นที่นิยมของราษฎรส่วนใหญ่พบในป่าเต็งรัง โดยพืชที่สำคัญทางเศรษฐกิจและเป็นที่ยอมรับของผู้บริโภคที่พบในป่าเต็งรังได้แก่ ผักหวานป่า ตั้วขาว และมะขามป้อม โดยผักหวานป่าที่พบและชาวบ้านนิยมเก็บส่วนยอดเพื่อนำไปบริโภคนั้นมีขนาดต้นเล็ก กระจายอยู่ทั่วพื้นที่เขาหินเพลิง ทางด้านทิศเหนือ ตะวันออกเฉียงเหนือของป่าสะแกราษ มะขามป้อมซึ่งเป็นพืชที่ทนทานต่อสภาพแห้งแล้งและเจริญได้ดีในดินลูกรังพบมากบริเวณป่าเต็งรัง ทั้งสองข้างของถนนทางเข้าสถานีวิจัยสะแกราษ ส่วนกระโดนพบมากในป่าเต็งรังและเขตรอยต่อระหว่างป่าเต็งรังกับป่าดิบแล้ง (Ecotone) นอกจากนี้ ยังมีพืชที่สำคัญทางเศรษฐกิจและเป็นที่ยอมรับของผู้บริโภคที่พบเฉพาะในป่าดิบแล้ง ได้แก่ ลูกดิ่ง ส่วนพืชที่พบได้ทั้งในป่าเต็งรังและป่าดิบแล้ง เช่น มะกอก เปราะป่า ซึ่งเป็นพืชที่ต้องการแสงแดดมาก เป็นต้น

ตารางที่ 1. รายชื่อเห็ดกินได้ในป่าสะแกราษและสภาพทางนิเวศวิทยา

ชื่อไทย	ชื่อวิทยาศาสตร์	บริเวณที่พบ/สภาพแวดล้อม
Fam. Amanitaceae		
1. เห็ดระโงกขาว, เห็ดไข่เนก	<i>Amanita princeps</i> Corner and Bas.	พื้นดินร่วนซุยบริเวณป่าปลูกลูก ป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง
2. เห็ดระโงกเหลือง, เห็ดไข่ห่านเหลือง	<i>Amanita hemibapha</i> (Berk. et Br.) Sacc. subsp. <i>javanica</i> Corner et Bas.	พื้นดินร่วนซุยบริเวณป่าปลูกลูก ป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง
3. เห็ดระโงกแดง	<i>Amanita hemibapha</i> (Berk. et Br.) Sacc.	พื้นดินร่วนซุยบริเวณป่าปลูกลูก ป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง
Fam. Russulaceae		
4. เห็ดน้ำแป้ง	<i>Russula alboareolata</i> Hongo.	พื้นดินร่วนซุยบริเวณป่าปลูกลูก ป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง
5. เห็ดหล่มหมวกเขียว	<i>Russula aeruginea</i> Lindbl.	พื้นดินร่วนซุยบริเวณป่าปลูกลูก ป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง
6. เห็ดหล่มขาว	<i>Russula delica</i> Fr.	พื้นดินร่วนซุยบริเวณป่าปลูกลูก ป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง
7. เห็ดถ่านเล็ก	<i>Russula densifolia</i> (Secr.) Gill.	พื้นดินในป่าเต็งรัง
8. เห็ดถ่านใหญ่	<i>Russula nigricans</i> Fr.	พื้นดินในป่าเต็งรัง
9. เห็ดน้ำหมาก	<i>Russula luteotacta</i> Rea.	พื้นดินร่วนซุยบริเวณป่าปลูกลูก ป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง
10. เห็ดหน้าม่วง, เห็ดหน้าม้อย	<i>Russula cyanoxantha</i> (Schw.) Fr.	พื้นดินร่วนซุยบริเวณป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง
11. เห็ดหล่มกระเขี้ยว	<i>Russula virescens</i> Fr.	พื้นดินร่วนซุยบริเวณป่าปลูกลูก ป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง
12. เห็ดหล่มกระน้ำตาล	<i>Russula crustosa</i> Peck.	พื้นดินร่วนซุยบริเวณป่าปลูกลูก ป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง
13. เห็ดฟานสีเหลืองทอง	<i>Lactarius hygrophoroides</i> Berk et Br.	พื้นดินป่าดิบแล้ง
14. เห็ดฟานสีน้ำตาลแดง	<i>Lactarius volemus</i> Fr.	พื้นดินป่าดิบแล้ง
Fam. Cantharellaceae		
15. เห็ดมันปูใหญ่	<i>Cantharellus cibarius</i> Fr.	พื้นดินป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง
16. เห็ดขมมันเล็ก (มันปูเล็ก)	<i>Cantharellus minor</i> Peck.	พื้นดินป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง
17. เห็ดขมมันใหญ่	<i>Craterellus oderatus</i> (Schw.) Fr.	พื้นดินป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง
18. เห็ดขมมันน้อย	<i>Craterellus aureus</i> Berk. et Br.	พื้นดินป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง
Fam. Lycoperdaceae		
19. เห็ดเผาะ	<i>Astraeus hygrometricus</i> (Pers) Morg.	ใต้ผิวดินป่าเต็งรังบริเวณที่เคยถูกไฟไหม้
Fam. Auriculariaceae		
20. เห็ดหูหนู	<i>Auricularia</i> spp. (3 ชนิด)	ขอนไม้/ตอไม้ และต้นไม้ที่มีความชื้นสูง
Fam. Tremellaceae		
21. เห็ดหูหนูขาว	<i>Tremella fuciformis</i> Berk.	ขอนไม้/ตอไม้ และต้นไม้ที่มีความชื้นสูง
Fam. Tricholomataceae		
22. เห็ดข้าวตอก	<i>Termitomyces microcarpus</i> (Berk. Et Br.)	พื้นดินบริเวณใกล้จอมปลวก
23. เห็ดโคน	<i>Termitomyces</i> spp. (4 ชนิด)	พื้นดินบริเวณใกล้จอมปลวก
Fam. Stereaceae		
24. เห็ดตีนตุ๊กแก, เห็ดจิก	<i>Schizophyllum commune</i> Fr.	ขอนไม้กระถินณรงค์ ยูคาลิปตัสในป่าปลูกลูก ขอนไม้มะม่วง
Fam. Polyporaceae		
25. เห็ดลม, เห็ดกระด้าง	<i>Lentinus polychrous</i> Lev.	กิ่งไม้ / ขอนไม้ตะเคียนหินผุๆ ในป่าดิบแล้ง

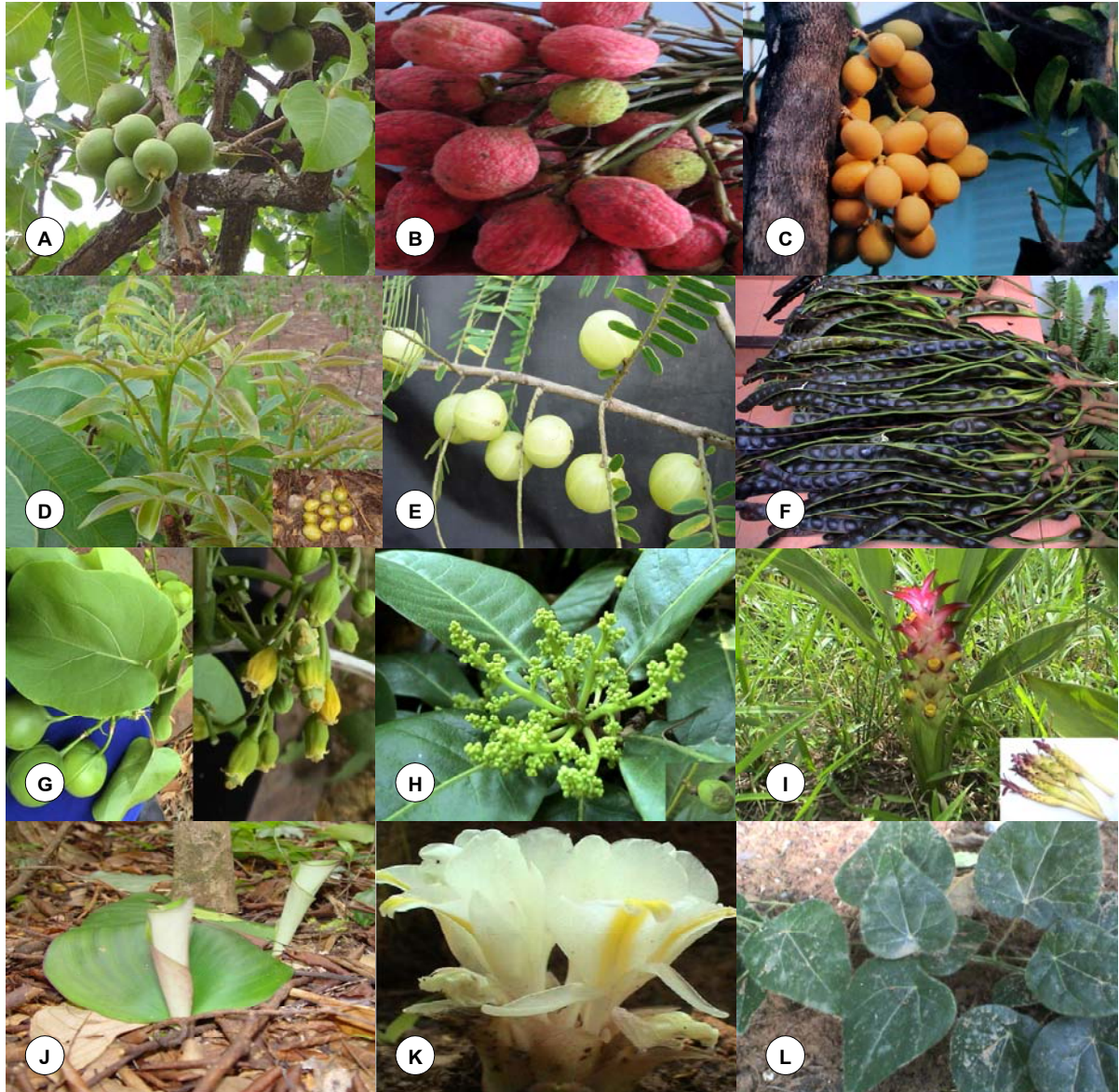

ภาพที่ 1. เห็ดกินได้ในพื้นที่สงวนชีวมณฑลสะแกราช : (A) เห็ดระโงกขาว (*Amanita princeps* Corner and Bas.), (B) เห็ดระโงกเหลือง (*A. hemibapha* (Berk. et Br.) Sacc. subsp. *javanica* Corner et Bas.), (C) เห็ดระโงกแดง (*A. hemibapha* (Berk. et Br.) Sacc.), (D) เห็ดขมิ้นเล็ก (*Cantharellus minor* Peck.), (E) เห็ดฟานสีเหลืองทอง (*Lactarius hygrophoroides* Berk et Br.), (F) เห็ดน้ำแป้ง (*Russula alboareolata* Hongo), (G) เห็ดหล่มหมวกเขียว (*R. aeruginea* Lindbl.), (H) เห็ดน้ำหมาก (*R. luteotacta* Rea.), (I) เห็ดตะไคลขาว (*R. delica* Fr.)

2. การใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าสะแกราช

2.1 สัตว์ส่วนการใช้ประโยชน์จากป่า

จากการสำรวจการใช้ประโยชน์จากป่าสะแกราช ในช่วงเดือนกันยายน 2547 ถึง สิงหาคม 2548 ในรูปแบบของการเก็บเห็ดและพืชกินได้ในป่าสะแกราชของราษฎรในกลุ่มต่างๆ ที่อาศัยอยู่โดยรอบป่า พบว่า กลุ่มประชากรที่มีการใช้ประโยชน์มากได้แก่ กลุ่มพนักงานของสถานีวิจัยสิ่งแวดล้อมสะแกราช โดยมีการเก็บเห็ดและพืชกินได้ คิดเป็นปริมาณร้อยละ 72 และ 75 ของจำนวนพนักงานทั้งหมด รองลงไปได้แก่ บ้านห้วยน้ำเค็ม (ร้อยละ 62 และ 55 ของจำนวนครัวเรือน) บ้านไทรทองพัฒนา (ร้อยละ 61 และ 54 ของจำนวนครัวเรือน) บ้านชัยไพรทอง (ร้อยละ 50 และ 44 ของจำนวนครัวเรือน) และบ้านวังน้ำเขียว (ร้อยละ 50 และ 37.5 ของจำนวนครัวเรือน) ทั้งนี้เนื่องจากราษฎรกลุ่มนี้อาศัยอยู่ใกล้และติดกับผืนป่าสะแกราช ส่วนหมู่บ้านอื่นๆ ที่อยู่โดยรอบป่าสะแกราชมีการเก็บหาของป่าทั้งเห็ดและพืช แต่เป็นสัดส่วนที่น้อยกว่าร้อยละ 50 ของจำนวนครัวเรือน ซึ่งหมู่บ้านดังกล่าว ได้แก่ บ้านบะใหญ่ บ้านบุดะโกเมืองใหม่ บ้านห้วยแก้ว บ้านหนองนกเขียน และบ้านบะด่าน ทั้งนี้สาเหตุหนึ่งก็เนื่องจากหมู่บ้านดังกล่าวอยู่ห่างไกลจากผืนป่าการเดินทางลำบากมากกว่าในกลุ่มแรก (สัดส่วนการใช้ประโยชน์จากป่า ดังภาพที่ 3)

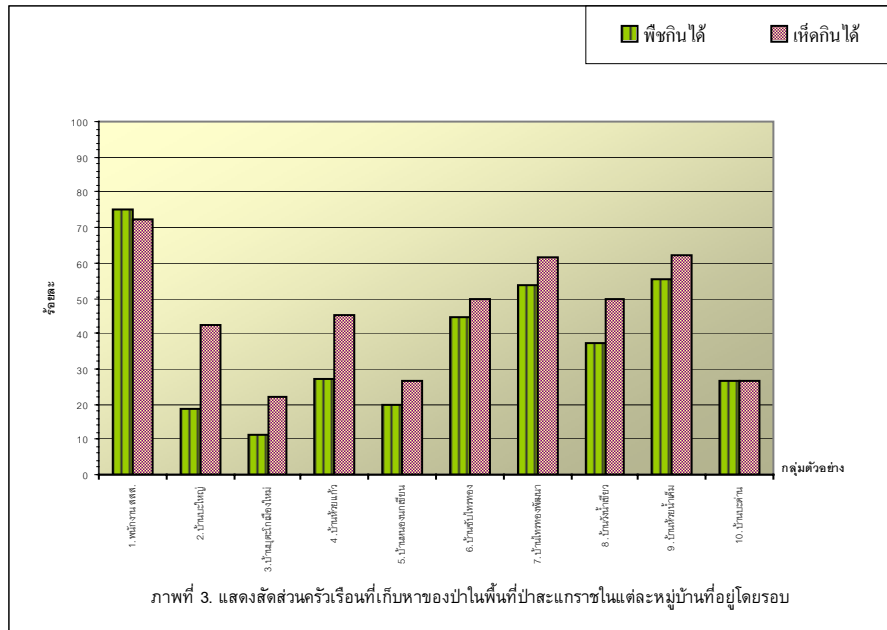

ภาพที่ 2. พืชกินได้ในพื้นที่สงวนชีวมณฑลสะแกราช : (A) กระจับปี่ (*Careya sphaerica* Roxb, *C. arborea* Roxb), (B) คอแลน (*Nephelium hypoleucum* Kurz), (C) ผักหวานป่า (*Melientha suavis* Pierre), (D) มะกอก (*Spondias pinnata* (L.f.) Kurz), (E) มะขามป้อม (*Phyllanthus emblica* L.), (F) ลูกตัง (*Parkia sumatrana* Miq. subsp. *streptocarpa* (Hance) H.C.F. Hopkins) (G) อีหนู (*Adenia veridiflora* Craib), (H) มะม่วงหัวแมงวัน (*Buchanania lanzan* Spreng.), (I) กระจับปี่ (*Curcuma sessilis* Gage), (J) เปราะป่า (*Kaempferia pulchra* (Ridl.) Ridl.), (K) กระจับปี่ขาว (*Curcuma parviflora* Wall.), (L) กระจับปี่ (*Cissampelos pareira* L.)

2.2 ปริมาณและมูลค่าจากการเก็บหาของป่า

2.2.1 เห็ดกินได้ ชนิดของเห็ดกินได้ที่ราษฎรโดยรอบป่าสะแกราชเก็บได้ในปริมาณมาก ได้แก่ กลุ่มเห็ดตะไคล กลุ่มเห็ดระโงก เห็ดน้ำแป้ง เห็ดน้ำหมาก เห็ดปลวก โดยเก็บได้เฉลี่ย 3.85, 2.93, 1.96, 1.54 และ 1.35 กิโลกรัมต่อครัวเรือน ตามลำดับ และเมื่อประเมินมูลค่าของเห็ดที่ราษฎรเก็บออกจากป่าสะแกราชพบว่า มูลค่าเฉลี่ยต่อครัวเรือนค่อนข้างต่ำ ประกอบกับราษฎรส่วนใหญ่เก็บเห็ดเพื่อบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น ยกเว้นราษฎรบางกลุ่มในบ้านวังน้ำเขียว บ้านห้วยน้ำเค็ม และบ้านหนองนกเขียนที่เก็บเห็ดเพื่อการค้า โดยมีมูลค่าจากการเก็บเห็ดเฉลี่ยประมาณ 8,606, 2,702 และ 1,539 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ตามลำดับ และเมื่อประเมินมูลค่าของเห็ดทั้งหมดรวมทุกหมู่บ้านพบว่า มีมูลค่าประมาณ 3,551,446 บาทต่อปี

2.2.2 พืชกินได้ พืชกินได้ที่พบในป่าสะแกราชทั้ง 62 ชนิด ส่วนใหญ่เป็นผักพื้นบ้านที่ราษฎรโดยรอบป่าเก็บเพื่อการบริโภคในครัวเรือน มีเพียง 3 ชนิดที่มีปริมาณมากและเก็บเพื่อการค้า ได้แก่ ผักหวานป่า ลูกดิ่ง และหน่อไม้ โดยหมู่บ้านที่เก็บพืชเพื่อการค้าได้แก่ บ้านห้วยน้ำเค็ม ซึ่งเก็บลูกดิ่งและหน่อไม้ เป็นหลัก ทั้งนี้เนื่องจากหมู่บ้านห้วยน้ำเค็มตั้งอยู่ใกล้บริเวณป่าดิบแล้งซึ่งมีลูกดิ่งเจริญในป่าชนิดนี้และมีป่าไผ่ขึ้นปะปน ส่งผลให้มีการเก็บ ลูกดิ่งและหน่อไม้เป็นปริมาณมาก และหมู่บ้านวังน้ำเขียวเก็บผักหวานและหน่อไม้เป็นหลัก ทั้งนี้เนื่องจากหมู่บ้านวังน้ำเขียที่ตั้งอยู่ใกล้บริเวณป่าเต็งรังซึ่งมีผักหวานป่าเจริญในป่าชนิดนี้และมีป่าไผ่ขึ้นผสม ส่งผลให้มีการเก็บ ผักหวานป่าและหน่อไม้เป็นปริมาณมาก ส่วนหมู่บ้านอื่นๆ ที่อาศัยอยู่รอบๆ ป่าสะแกราช มีการเก็บพืชกินได้แต่ในปริมาณไม่มากแต่ถ้าเหลือจากการบริโภคก็จะขาย และเมื่อประเมินมูลค่าของการเก็บพืชกินได้จากป่าสะแกราชของหมู่บ้านห้วยน้ำเค็มและบ้านวังน้ำเขียว พบว่า มีมูลค่าเฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อปี

ประมาณ 7,153 และ 491 บาท ตามลำดับ และเมื่อประเมินมูลค่าของพืชกินได้ที่ราษฎรนำออกจากป่ารวมทุกหมู่บ้านพบว่า มีมูลค่าประมาณ 1,344,751 บาทต่อปี (มูลค่าการเก็บของป่าดังแสดงในตารางที่ 3)

ตารางที่ 3. แสดงสัดส่วนครัวเรือนที่ใช้ประโยชน์และมูลค่าจากการเก็บของป่าโดยตรงในพื้นที่ป่าสะแกราช

กลุ่มประชากรที่สำรวจ	สัดส่วนการใช้ประโยชน์ (%) ของครัวเรือน	มูลค่าจากการเก็บหาของป่า (บาท)			
		เห็ดกินได้		พืชกินได้	
		เฉลี่ยต่อครัวเรือน	รวมทั้งหมด	เฉลี่ยต่อครัวเรือน	รวมทั้งหมด
1. พนักงานสถานีวิจัยสะแกราช	75	510	19,903	139	5,438
2. บ้านปะใหญ่	18.4	464	108,551	33	8,219
3. บ้านบุตะโกเมืองใหม่	11.1	171	34,111	210	20,972
4. บ้านห้วยแก้ว	27.3	1,000	80,000	783	19,133
5. บ้านหนองนกเขียน	20	1,539	360,204	130	12,675
6. บ้านซับไทรทอง	44.4	489	50,844	531	27,611
7. บ้านไทรทองพัฒนา	53.8	963	60,674	417	9,476
8. บ้านวังน้ำเขียว	37.5	8,606	2,237,544	491	113,483
9. บ้านห้วยน้ำเค็ม	55.2	2,702	524,134	7,153	1,117,788
10. บ้านปะด่าน	26.8	248	75,481	29	9,956
รวม			3,551,446		1,344,751

บทสรุป

จากการศึกษาชนิดของเห็ดและพืชกินได้ในป่าสะแกราช พบเห็ดกินได้ 30 ชนิด 9 วงศ์ พืชกินได้ 62 ชนิด 35 วงศ์ กลุ่มประชากรที่มีการใช้ประโยชน์จากป่ามาก คือ กลุ่มที่อาศัยอยู่ใกล้ชิดกับป่า ได้แก่ พนักงานของสถานีวิจัยสิ่งแวดล้อมสะแกราช (ร้อยละ 75) บ้านห้วยน้ำเค็ม (ร้อยละ 55) บ้านไทรทองพัฒนา (ร้อยละ 54) บ้านซับไทรทอง (ร้อยละ 44) และบ้านวังน้ำเขียว (ร้อยละ 38) ส่วนหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลออกไปก็มีการใช้ประโยชน์น้อยลงไป สำหรับ

กลุ่มประชากรที่เก็บของป่าเพื่อค้าขายเป็นหลักมีเพียง 2 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านวังน้ำเขียวและหมู่บ้านห้วยน้ำเค็ม โดยหมู่บ้านวังน้ำเขียว มีมูลค่าจากการเก็บเห็ดและพืชเฉลี่ยต่อครัวเรือนสูงถึง 8,606 และ 491 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ส่วนหมู่บ้านห้วยน้ำเค็ม มีมูลค่าจากการเก็บพืชเฉลี่ยต่อครัวเรือนสูงถึง 7,153 บาทต่อครัวเรือนต่อปีและมูลค่าจากการเก็บเห็ดป่า ประมาณ 2,702 บาทต่อครัวเรือนต่อปี และเมื่อประเมินมูลค่าของเห็ดที่ราษฎรโดยรอบป่าสะแกราชเก็บออกจากพื้นที่ป่าตลอดทั้งปีคิดเป็นมูลค่าประมาณ 3,551,446 บาท และมูลค่าพืชประมาณ 1,344,751 บาท

ข้อเสนอแนะ

พื้นที่ป่าสะแกราชถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่แกนกลาง (core area) ของแหล่งสงวนชีวมณฑลสะแกราช ซึ่งเป็นบริเวณที่ควรสงวนไว้เพื่อการอนุรักษ์ห้ามมีการบุกรุกทำลาย ส่วนราษฎรที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านบริเวณรอบป่าสะแกราช ถูกกำหนดให้อยู่ในเขตรอบนอกของพื้นที่สงวนชีวมณฑลสะแกราช โดยหลักการของพื้นที่สงวนชีวมณฑลคือการพัฒนาเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตของคนที่ยังอาศัยอยู่ในพื้นที่ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืน ในขณะที่ผลการศึกษาของโครงการ ทำให้ทราบถึงสัดส่วนและประเภทของการใช้ประโยชน์จากป่าของราษฎรโดยรอบ ดังนั้น แนวทางที่เป็นไปได้ที่จะลดระดับของการบุกรุกป่า คือ การพัฒนาเทคโนโลยีการเพาะพันธุ์พืชและเห็ดจากป่าและถ่ายทอดเทคโนโลยีนั้นๆ ให้ราษฎรจนสามารถเพาะปลูกได้ในระดับครัวเรือนเพื่อการยังชีพและระดับอุตสาหกรรมเพื่อการค้าซึ่งจะช่วยเพิ่มระดับชีวิตความเป็นอยู่ของคนให้ดีขึ้นได้อีกทางหนึ่ง

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย ซึ่งร่วมจัดตั้งโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ รหัสโครงการ BRT R_448001

เอกสารอ้างอิง

- เต็ม สมิตินันท์. 2544. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544. ส่วนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้ กรุงเทพมหานคร.
- นองนิจ เหลือมลล้ำ และชริตา ปุกหุด. 2546. ความหลากหลายทางชีวภาพของเห็ดป่าในอุทยานแห่งชาติภูจองนายอย ใน : เห็ดไทย 2546. สมาคมนักวิจัยและเพาะเห็ดแห่งประเทศไทย กรุงเทพมหานคร. หน้า 41-65.
- มูลนิธิการแพทย์แผนไทยพัฒนา. 2547ก. ผักพื้นบ้านภาคอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 2 ฉบับปรับปรุงใหม่. บริษัทสามเจริญพานิชย์ (กรุงเทพ) จำกัด กรุงเทพมหานคร.
- มูลนิธิการแพทย์แผนไทยพัฒนา. 2547ข. ผักพื้นบ้านภาคเหนือ. พิมพ์ครั้งที่ 2 ฉบับปรับปรุงใหม่. บริษัทสามเจริญพานิชย์ (กรุงเทพ) จำกัด กรุงเทพมหานคร.
- มูลนิธิการแพทย์แผนไทยพัฒนา. 2547ค. ผักพื้นบ้านภาคใต้. พิมพ์ครั้งที่ 2 ฉบับปรับปรุงใหม่. บริษัทสามเจริญพานิชย์ (กรุงเทพ) จำกัด กรุงเทพมหานคร.
- ยุวดี จอมพิทักษ์. 2545. อาหารธรรมชาติผักพื้นเมืองโภชนาการสูงเหลือเชื่อ. สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์ กรุงเทพมหานคร.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2539. เห็ดกินได้และเห็ดมีพิษในประเทศไทย. บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด. กรุงเทพมหานคร.
- ศิริวรรณ สุทธจิตต์ และไมตรี สุทธจิตต์. 2545. เห็ดสมุนไพร : จากอดีตสู่ปัจจุบันและอนาคต ใน : เห็ดไทย. 2545. สมาคมนักวิจัยและเพาะเห็ดแห่งประเทศไทย กรุงเทพมหานคร.
- ศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ. 2544. คน ป่าไม้ และพื้นที่สงวนชีวมณฑล. รายงานการประชุมเชิงปฏิบัติการฉลองครบรอบ 30 ปี โครงการมนุุษย์และชีวมณฑล. ณ เค ยู โสม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน กรุงเทพมหานคร.
- สุมาลี พิษญากร. 2547. เห็ดโคนและลูกผสม. บริษัท สามเจริญพานิชย์ กรุงเทพมหานคร.
- อนงค์ จันทร์ศรีกุล. 2544. เห็ดเมืองไทย. เทคโนโลยีการเพาะเห็ด. ไทยวัฒนาพานิช จำกัด กรุงเทพมหานคร.
- เอี่ยมพร วิสมหาย และปณิธาน แก้วดวงเทียน. 2547. ไม้ยืนต้นของไทย 1. บริษัท เอช เอ็น กรุ๊ป จำกัด กรุงเทพมหานคร.
- CIFOR. 2002. Exploring biological diversity, environment and local people's perspectives in forest landscapes. Center for International Forestry Research, Bogor Barat, Indonesia.
- Rolf, S. 1986. The Agaricales in Modern Taxonomy. Koeltz Scientific Books, Federal Republic of Germany.